

Zánik otrockého a vznik kapitalistického štátu

Hilaire Belloc

5. januára 2021 ✚ *História*

pokračovanie I. časti – Pred Kristom spočívala Európa na otroctve

V prvej časti sme priblížili Bellocovu definíciu jednotlivých pojmov, s ktorými vo svojej úvahe pracuje, resp. ako nahliada na otroctvo ako na historický fakt. V druhej časti Belloc vysvetľuje pomalý zánik otroctva, vznik distributívneho systému, jeho zánik a nástup kapitalizmu. Je dôležité opäť pripomenúť, že kniha vznikla pred storočím, takže nereflektuje vývoj na Západe po prvej a druhej svetovej vojne a skúsenosť so socialistickými experimentami, ktorú sme získali. A tiež, že Belloc svoj pohľad sústreďuje najmä na pomery v Anglicku, ktoré bolo vtedy vzorom kapitalistického štátu. Na jednej strane je to škoda, pretože prenikavý Bellocov vhľad do historicko-morálnych súvislostí tohto vývoja by bol určite veľmi prínosný a rozšírenie zorného poľa o iné krajiny a ich špecifiká by určite podporilo Bellocovu konklúziu. Na druhej strane, trendy, ktoré predvídal a závery, ktoré urobil, sú v mnohých ohľadoch mimoriadne výstižné a ľahko sa dajú aplikovať na dnešné pomery i na ostatné západné štáty. (red.)

Proces, ktorým otroctvo medzi kresťanmi zmizlo, bol pomalý, zložitý a trval tisíc rokov. V prvom rade si treba uvedomiť, že obrovská zmena, ktorou európske myslenie prešlo a ktorá sa volá „konverzia na katolícku vieru“, hoci historicky presnejšie by bolo nazvať ju „**vzrast katolíckej Cirkvi**“, v sebe nemal žiaden organizovaný útok na otroctvo. Proti otroctvu a obchodovaniu s ľuďmi nevystúpila žiadna cirkevná dogma ani koncil. Oslobodenie (vykúpenie) z otroctva však bolo považované za dobrý skutok, za službu, preukázanú blížnemu. Predať kresťana do otroctva pohanovi sa považovalo za odpornosť, ale nie preto, žeby otroctvo bolo odporné, ale išlo o zradu na kultúre a civilizácii, vydať kresťana do moci niekoho, kto je civilizácie zaostalejší. V raných dobách kresťanstva nenachádzame žiadnu výpoveď proti otroctvu, pretože kresťanská viera môže byť žitá a vyznávaná rovnako dobre slobodným človekom, ako otrokom. A napriek tomu začalo pomaly miznúť.

Najčastejšou výrobnou jednotkou na začiatku nášho letopočtu bol statok, zvaný **villa**. Išlo hospodárstvo s pomerne veľkou rozlohou rôznych pozemkov, ornej pôdy, lesov a pasienkov, rybníkov a pod. Neobmedzeným vlastníkom bol pán, **dominus**, ktorý mohol s majetkom neobmedzene nakladať. Pôdu obrábali otroci, **servi**, voči ktorým nemal žiadne záväzky ani povinnosti. Musel ich akurát udržať nažive a dovoliť im, aby sa množili, čím si zaistil pracovnú silu pre produkciu bohatstva. Existovali aj iné formy, ako napríklad **vicus**, kde sa spolu organizovali malé hospodárstva slobodných majiteľov, ale **villa** bol prevládajúci spôsob.

Prvá zmena, ktorou toto zriadenie prešlo a ktorá kráčala v stopách postupujúcej cirkvi bola, že pracovná povinnosť, ktorá spočiatku bola vydaná napospas ľubovôli pána, začala byť regulovaná istými zvykmi a obyčajmi, ktoré upravovali postavenie otroka. Otrokom bol stále otrok, ale v období úpadku centrálnej moci

rímskeho štátu a turbulentných zmien spôsobených nájazdmi barbarov, zánikom západnej časti ríše a následnou prestavbou spoločnosti, bolo výhodnejšie ukladať otrokom len povinnosti podložené nejakým zvykom. Otroci boli predávaní a kupovaní, ale ako sa striedali generácie, tak stále väčšia časť otrokov na nejakom mieste žila spôsobom, ako ich predkovia, veci sa ustálili a aj produkcia sa ustálila na istej úrovni, s ktorou bol pán spokojný a viac nepožadoval.

To viedlo k tomu, že sa otrokom dovoľovalo ponechať si to, čo dokázali vyrobiť nad dávku, požadovanú pánom. Ustálilo sa to ako zvyk, pán mohol každoročne počítať s rovnakým príjmom a prebytky si nechávali otroci. V 9. storočí, keď bol tento proces dokončený, už bola v celej západnej Európe prítomná nová forma výrobnéj jednotky. Staré, neobmedzene súkromné hospodárstvo sa začalo deliť na tri časti. Prvá – pastviny a orná pôda – patrila výlučne pánovi. Druhá bola prakticky, hoci nie právne, vo vlastníctve tých, ktorí boli kedysi otrokmi. Tretia časť bola spoločná, ktorú užívali spolu pán i otrok, ale jej užívanie bolo akýmsi zvykom rozdelené a prísne strážené – napríklad na spoločnú pastvinu vyhánal pán najviac 50 kráv a otroci 150.

Na prvej časti musel otrok pracovať istý vymedzený počet hodín. Výnos z tejto práce patril celý pánovi. Na druhej časti, ktoré takmer vždy predstavovali väčšinu pozemkov daného pána, pracovali podľa miestnych zvykov a pod dozorom niektorého z nich, otroci. Výnos si neponechávali celý, ale istá časť, spravidla v plodinách, bola odvedená pánovi. Na tretej časti tiež pracovali otroci, ale výnos bol v pomere, v ktorom bola užívaná, delený medzi pánom a otrokmi. V priebehu 8. až 10. storočia sa tento systém ustálil a niekdajší otrocký systém upadol do zabudnutia. Kupovanie a predávanie otrokov, ktoré začiatkom 8. storočia ešte existovalo, hoci v obmedzenom rozsahu, koncom 10. storočia už prakticky nejestvovalo. Latinské **servus**, ktoré sa pôvodne prekladalo otrok, sa v tomto období už prekladá ako **nevoľník**.

Nevoľník 11. až 12. storočia je takmer sedliak. Právne je viazaný k pôde, kde sa narodil. V praxi to znamenalo, že jeho rodina musela plniť pracovnú povinnosť k pánovi a obrábať príslušný podiel nevoľníckej pôdy. Ak splnil tieto podmienky, mohol sa venovať nejakému povolaniu, zasvätiť život cirkvi alebo obchodu a tak sa stal prakticky slobodným. Súdny a úradný s nevoľníkmi zaobchádzajú stále viac ako s človekom, ktorý síce má pracovné povinnosti a je viazaný k pôde, ale v ostatných ohľadoch je však de facto slobodný. Čím viac stredoveký svet rozkvital a prosperoval, tým viac slobody sa mu dostávalo. A hoci sa v krízových obdobiach, ako napr. v prípade moru, páni pokúšali vymáhať starobylým právom predpísanú pracovnú povinnosť, zvyk prijímať namiesto práce peňažnú náhradu už bol príliš silný. Na konci 14. storočia, takmer tisíc rokov od pádu Ríma, bolo otroctvo definitívne minulosťou. Nevoľník sa zmenil na sedliaka, ktorý mal pôdu v držbe a zaobchádzal s ňou ako s vlastnou, nemohol byť vyhnaný, dedil ju jeho syn a podiel, ktorý zo zisku platil, bol spravidla len malý zlomok celkového výnosu (plus mínus desiatok). Vzniklo množstvo inštitúcií, ktoré prispievali k deleniu vlastníctva a zrušeniu skamenených zvyškov otrockého štátu.

Vznikli cechy. Živnosti a remeslá každého typu boli v mestách zorganizované vo forme cechov. Cech bol čiastočne kooperatívne združenie a bola to úplne samosprávna spoločnosť súkromných vlastníkov kapitálu, ktorej cieľom bolo zabrániť vzájomnej súťaživosti medzi jeho členmi a zabrániť prílišnému rozmachu jedného, na úkor druhého. Cech žiarlivo strážil rozdelenie majetku, bránil vzniku o monopol sa usilujúceho kapitalistu na jednej a nemajetných proletárov na druhej strane. Existencia cechov je tak krásnym dôkazom o sociálnom a solidárnom duchu, ktorý formoval vtedajšiu spoločnosť.

V slobodných obciach prekvitali cechy, ale popri nich prekvitala aj neobmedzená držba pôdy a lénny systém. Tri formy – nevoľník, zabezpečený vo svojom postavení a viazaný pracovnými povinnosťami pánovi, slobodný vlastník pôdy, viazaný len peňažnými povinnosťami k pánovi (ktoré sú skôr daňou, než rentou) a cech – **pripravovali pôdu na vznik spoločnosti založenej na čo najširšom vlastníctve**. Všetci alebo aspoň väčšina, mali mať nejaké vlastníctvo. Na konci tohto procesu si ľudia predstavovali štát ako združenie rodín, ktorým patrili rozličné druhy bohatstva, ale prevládalo medzi vlastníctvom výrobných prostriedkov. Kooperatívne združenia, ako cechy a kolégiá, chránili malých vlastníkov pred veľkými a bránili vzniku nemajetnej vrstvy. Ak bola sloboda predaja, kúpy, dedenia či úveru obmedzovaná, bolo to preto, aby sa zabránilo vzniku hospodárskej oligarchie, ktorá má sklony vykorisťovať ostatných.

Obmedzenie slobody bolo v záujme jej zachovania. Od vrcholného stredoveku, až k jeho zrúteniu, inklinoval každý zákon k zriadeniu takého štátu, v ktorom boli ľudia slobodní vďaka držbe kapitálu. Otroctvo sa možno zachovalo tu a tam v právnych formuláciách alebo nejakých excentrických inštitúciách, ale prakticky neexistovalo. Táto zmena sa udiala za desať storočí kresťanstva. Otroctvo zmizlo a bolo nahradené inštitúciou slobodného vlastníctva. Dnes, keď už taká spoločnosť neexistuje, jej treba umelo vymyslieť meno. Označme ju ako **distributívny štát**. Takýto systém bol v Európe zničený a namiesto spoločnosti, v ktorej drvivá väčšina rodín vlastní kapitál alebo pôdu, máme spoločnosť, v ktorej kapitál a pôdu vlastní malá vrstva spoločnosti a väčšina je tvorená nemajetným proletariátom.

Ako sa prihodila takáto katastrofa? Najčastejšia a tiež najmenej pravdivá odpoveď je, že sa to stalo v dôsledku procesu, ktorý je známy ako **priemyselná revolúcia**. Drahé stroje, koncentrácia výroby do veľkých fabriek a neschopnosť drobných remeselníkov konkurovať, vraj automaticky a bez nejakého zámeru v pozadí, spôsobili vznik obrovskej vrstvy obyvateľstva bez výrobných prostriedkov. Nie je to však pravda. Bola to zámerná a zlovoľná aktivita hrdky a ľahostajnosť väčšiny, ktoré privodili tragédiu tak ľudskú na svojom počiatku, ako je ohavná na svojom konci.

Kapitalizmus nie je plodom priemyselnej revolúcie ani veľkých vynálezov, zvyšujúcich efektivitu výroby. Stačí len trochu zbehlosti v dejinách, aby sme to videli úplne zreteľne. **Industrializácia je plodom kapitalizmu, nie jeho príčinou**. Kapitalizmus v Anglicku (ale aj Holandsku a Nemecku) existoval skôr, ako tam prišla priemyselná revolúcia. Pred parným strojom a automatickým tkáčskym stavom. Keby bola prišla priemyselná revolúcia v distributívnom štáte, mohla priniesť rozsiahly prospech širokým vrstvám spoločnosti. Pretože prišla v kapitalistickom štáte, spôsobila ohromné ľudské škody. **Neboli to stroje, ktoré nás pripravili o slobodu, bola to strata slobodného ducha**.

Na sklonku stredoveku boli spoločnosti v západnej Európe hospodársky slobodné. Súkromné vlastníctvo, ako inštitúcia, bolo zrastené so štátom a užívala ho väčšina občanov. Tento skvelý výsledok tisícročia kresťanského pretvárania sveta, sa však neudržal. V Anglicku bolo semeno záhuby zasiate v 16. a dozrelo v 18. storočí, v ktorom bola anglická spoločnosť už definitívne postavená na proletárskom základe a v 19. storočí sa stala prototypom kapitalistického štátu, kde výrobné prostriedky vlastnila nepatrná časť spoločnosti a väčšina národa bola zbavená pôdy a kapitálu, istoty do budúcnosti a neraz aj dostatočných prostriedkov na živobytie. Politickú slobodu si väčšina Angličanov udržala, hospodársku stratila a bola na tom horšie, ako kedykoľvek v dejinách ostrovov.

Prvý krok tohto procesu spočíva v zneužití **hospodárskej revolúcie, ktorá sa udiala v 16. storočí**. Pozemky a majetky, ktoré vlastnila katolícka Cirkev a rehoľné rády anglická koruna zabavila, avšak neudržala si ich, ale odovzdala ich do rúk skupiny bohatých lordov, ktorí zásah koruny proti Cirkvi podporili. Henrich VIII. zdedil krajinu, v ktorej mala koruna veľkú moc a v ktorej väčšina ľudí vlastnila pôdu a obydlie a prostriedky k hospodáreniu, ale v tejto väčšine nebolo vlastníctvo rozdelené rovnomerne. Pôda a jej príslušenstvo bola vtedy základom produkcie bohatstva, ale pomer medzi cenou pôdy a ostatných výrobných prostriedkov bol iný ako dnes. V 16. storočí bola pôda oveľa cennejšia, než je dnes a už vtedy bola jej väčšia časť v rukách bohatých majiteľov, odhaduje sa, že to bolo 25-33% z celkovej výmery. Asi 30% pôdy držala Cirkev a táto hospodárska moc bola v rukách biskupov, rádov a kláštorov.

Henrich VIII. skonfiškoval veľkú časť cirkevných majetkov, odhaduje sa, že viac ako 20% výmery pôdy v kráľovstve. Pôvodne mal plán zhromaždiť vo svojich rukách tento ohromný hospodársky potenciál a keby sa mu to podarilo, jeho vláda by bola najpevnejšia v Európe. Anglický kráľ by mal oveľa viac príležitostí hospodársky zlomiť odpor bohatých barónov, oprieť sa o ohromnú hospodársku moc a urovnať sociálne pomery v štáte. Mohol by, ako každá centralistická vláda, oslabiť moc zámožných v prospech ľudu a Anglicko, ktoré by tak vzniklo, by bolo úplne iné.

Ale to sa kráľovi nepodarilo. Bohatí statkári sa pre slabosť a nerozumnosť kráľovskej politiky úspešne zmocnili zabavenej cirkevnej pôdy a ovládli tak väčšinu všetkej pôdy a výrobných prostriedkov v krajine. Henrich zomrel, jeho nežuživý syn vládol len 6 rokov a keď na trón nastúpila Mária, proces už bol nezvratný. Jej pokus o návrat ku katolíckej viere sa nepodaril, pretože baróni, ktorí ulúpili cirkevné majetky, ich nechceli vrátiť. Koruna sa ocitla vo finančných problémoch a stala sa závislou na poddaných, ktorí cez parlament robili s vládou, čo chceli. Proces pokračoval a v rokoch 1630-40 bol hospodársky prevrat dokončený. Mocná oligarchia bohatých vlastníkov zatienila vetnú monarchiu. Tá sa nedokázala ubrániť ani občianskymi vojnami a v roku 1660 bola politická a hospodárska moc v rukách hrstky bohatých mužov. Kráľ, obklopený veľkolepými tradíciami a oslňujúcim zjavom, bol len platenou bábkou.

V roku 1700 už viac ako polovica Angličanov nevlastnila ani pôdu ani výrobné prostriedky. **V tomto čase už bolo Anglicko kapitalistické.** Dopustilo, aby sa z väčšej časti obyvateľstva stali proletári. **Toto a nie neskoršia priemyselná revolúcia, je príčina vzniku kapitalizmu.** Keby sa priemyselná revolúcia udiala u slobodného národa, bola by mala iné účinky a iný charakter, ale keďže prebehla v národe, ktorý z veľkej časti slobodu už nemal, mala priemyselná revolúcia kapitalistickú povahu.

V príručkách a pojednaniach a na hodinách dejepisu sa väčšinou tvrdí, že nové výrobné metódy, nové stroje, nové náradie, to všetko viedlo nutne k vzniku kapitalistických štátov, v ktorých sa väčšine obyvateľstva nedostáva výrobných prostriedkov. Nové spôsoby výroby si drobný remeselník nemohol dovoliť a preto musel v produktivite, kvalite a efektivite za boháčom, ktorý si najnovšie vymoženosti zaobstaral, nutne zaosť a nakoniec skrachovať. Pod vplyvom tejto nepravdivej tézy máme veriť, že kapitalizmus je slepým, logickým a nevyhnutným dôsledkom vplyvu neosobných síl, ktoré vedú k tomu, že malá zámožná skupina profituje z práce nemajetnej väčšiny. **Je naozaj podivuhodné, že toto nehistorické tvrdenie si získalo všeobecnú dôveru.** Zlo vzniklo priamou historickou postupnosťou.

Anglicko, vzor a model kapitalistickej krajiny, bolo v moci malej skupiny oligarchov oveľa skôr, ako vypukla priemyselná revolúcia. Preto sa nové stroje a výrobné metódy stali takmer výlučným vlastníctvom bohatej

vrstvy, pretože väčšina obyvateľstva už bola nemajetná. Takto sa to udialo a nie naopak. Nový priemysel nepadol z neba, jeho vybudovanie a uvedenie do prevádzky si žiadalo istý počiatočný kapitál. Ale ten už bol takmer výlučne vo vlastníctve malej skupinky boháčov, drobný vlastník už z veľkej časti zmizol. Cechy, spolky, kolégiá, ktoré chránili drobného vlastníka boli zničené, nie „hospodárskym rozkvetom“, ktorý priniesol priemysel, ale premyslenou a zámernou činnosťou bohatej oligarchie ešte predtým, ako priemysel prišiel.

A keď priemysel prišiel, vrstva, ktorú potreboval ako *kanonenfutter* pre svoje fabriky a bane, bola zúfalo zbedačená, chudobná, nevzdelaná a pripravená pracovať za každých podmienok, len aby prežila. (Pre lepšie pochopenie súvislostí je viac ako vhodné prečítať si niečo od Ch. Dickensa) Takto na seba zobrala priemyselná revolúcia podobu kliatby pre nešťastnú spoločnosť. A netýkalo sa to len priemyslu. Veľkostatkári si zaistili zrušenie práva na spoločné hospodárenie na spoločnej pôde. Malá plutokracia prispôsobila všetko svojim záujmom. Kapitalizmus ovládol zákonodarstvo i školstvo a ovláda ho doteraz.

Cítíme však, že kapitalistická spoločnosť, ktorá započala konfiškáciou cirkevného majetku v 16. storočí a postupne sa vyvinula do dnešnej podoby, dosiahla svoje hranice a v tejto forme už nemôže dlho trvať. Jej rastúca nestabilita, ktorá je stále viditeľnejšia, nás vedie k názoru, že je to len prechodná fáza, ktorá nutne vedie k spoločnosti oveľa stabilnejšej, ktorá však bude vybudovaná na iných princípoch.

pokračovanie v III. časti – O nestabilite kapitalizmu a rôznych riešeniach tejto nestability

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/zanik-otrockeho-a-vznik-kapitalistickeho-statu/>